

Elena Potetchina

**WPŁYW JĘZYKA POLSKIEGO NA KSZTAŁTOWANIE SIĘ
LITERACKIEGO JĘZYKA BIAŁORUSKIEGO CZASÓW
DRUGIEGO ODRODZENIA BIAŁORUSKIEGO
(LATA DZIEWIĘDZIESIĄTE XX W.).
ELEMENTY GRAMATYKI PORÓWNAWCZEJ DLA POLONISTÓW
NA BIAŁORUSI¹**

Język polski i białoruski ponad 300 lat współistniały na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego, a zatem na obszarze tzw. kresów północno-wschodnich Rzeczypospolitej. Spora część szlachty i inteligencji białoruskiej po rozbiorach Polski do końca XIX w. posługiwała się obydwoma językami.

Od czasów tzw. Pierwszego Odrodzenia Białoruskiego (tzn. od poł. XIX w. do lat trzydziestych XX w.) do czasów współczesnych stosunek do języka polskiego na Białorusi układał się różnie: od przyjęcia grafiki polskiej w piśmie białoruskim (W. Dunin-Marcinkiewicz, F. Boguszewicz i in.) do zdecydowanego odrzucenia elementów polskich (J. Stankiewicz i in.).

W ostatnich latach, które często są nazywane Drugim Odrodzeniem Białoruskim, stosunek do języka polskiego w białoruskim społeczeństwie wyraźnie się zmienił. Biorąc pod uwagę fakt, że język polski był zawsze na terenach Białorusi najbardziej znanym i bliskim ze wszystkich języków słowiańskich (poza językiem rosyjskim), trzeba stwierdzić, że język białoruskiej prasy („*Наша ніва*”, „*Свабода*” i in.) i nawet szerzej – język białoruski środków masowego przekazu, który odzwierciedla współczesne tendencje kształtowania się białoruskiego języka literackiego, jest wyraźnie nacechowany

¹ Praca została wykonana przy poparciu Fundacji FWF (Fonds zur Förderung der Wissenschaftlichen Forschung) w Wiedniu (Austria).

polskością. Cechy polskości występują na wszystkich poziomach językowych: w fonetyce, słownictwie, słowotwórstwie, morfologii i składni.

W artykule przedstawiam szczegółową analizę bogatego materiału, którego dostarcza codzienna prasa białoruska.

FONETYKA

W języku białoruskim istnieje brakująca w systemie fonologicznym języka polskiego opozycja zębowych spółgłosek [л] – [л’]. Z reguły połączenia [la], [lo] w wyrazach obcych wyraża się za pomocą spółgłoski twardej [л]: *філалогія, філасофія, логіка*. Jednak w starszych zapożyczeniach za pośrednictwem języka polskiego dźwiękowi [l] odpowiada białoruska miękka spółgłoska [л’], np. *лямпа* – żarówka, *лампа, лямант* – lament, *зала* – sala.

Artykulacja miękka zębowa (tzn. nie alweolarna) głoski [l] jest charakterystyczna dla polszczyzny kresowej. Przed reformą ortografii białoruskiej wyrazy obce pisano i wymawiano przy uwzględnieniu tej reguły: *філ’л’егія, л’егіка, парлям’энт*. „Наша ніва” proponuje wrócić do starej normy ortograficznej (i ortoepicznej), według której należałoby mówić *шакалад* zamiast *шакалад*, *піл’эт* zamiast *пілот*, *дэкламаваць* zamiast *дэкламаваць*, *бл’эк* zamiast *блок*. Oznacza to w zasadzie połączenie wymowy kresowej z charakterystyczną dla języka białoruskiego redukcją jakościową samogłosek (tzw. akaniem), czyli pojawienie się nowej normy ortograficznej: *філял’егія, філязофія, лягічны*.

Wpływ języka polskiego przejawia się także w poszerzeniu twardej wymowy spółgłosek zębowych przed samogłoskami przednimi (poza wymową spółgłosek [i] i [d]), np.: *сыстэма* – według normy literackiej *сістэма*, por. pol. *system*; *прэзыдэнт*, według normy literackiej *прэзідэнт*, por. pol. *prezydent*; *фізычны*, według normy *фізічны*, por. pol. *fizyczny*. Ta sama reguła dotyczy również wymowy wargowych przed [e]: *інвэнтар* – *інвенітар* – inwentarz, *фэдэральны* – *федэральны* – *federalny*, *пэйзаж* – *пейзаж* – pejzaż.

Polskim wpływem można także tłumaczyć rozpowszechnienie w obrębie ortografii zasady fonetycznej: *парыскі* – lit. *парыжскі*, pol. *paryski*; *чэскі*, lit. *чэшскі*, pol. *czeski*; *прыяжджаў* – lit. *прыязджаў*, pol. *przyjeżdżał*. U podstaw napisania wyrazów *людзкі, грамадзкі, Бэлградзкі* itp. zamiast lit. *людскі, грамадскі, Белградскі* także leży polska tradycja ortograficzna, por. pol.: *ludzki, belgradzki* i in.

Z języka polskiego na nowo zapożyczają się już istniejące w języku białoruskim toponimy, por.: *Гішпанія* – pol. *Hiszpania* – lit. biał. *Іспанія*; *Эўропа* – pol. *Europa* – lit. biał. *Еўропа*; *Чачэнія* – pol. *Czeczenia* – lit. biał. *Чачня*; *шкоцкі* – pol. *szkocki* – lit. biał. *шатландскі*.

SŁOWOTWÓRSTWO

W obrębie słowotwórstwa należałoby zwrócić uwagę na zmianę niektórych modeli derywacji rzeczowników oraz przymiotników na wzór polski, np.: *міліцыянт* – pol. *policjant* – lit. biał. *міліцыянер*; *вучэльнія* – pol. *uczelnia* – lit. biał. *вучылішча*; *барокавы* – pol. *barokowy* – lit. biał. *барочны*; *рэжысэр* – pol. *reżyser* – lit. biał. *рэжысёр*; *скрайні* – pol. *skrajni* – lit. biał. *крайні*.

Dla słowotwórstwa czasowników jest charakterystyczne zniknięcie formantu *-ip-*, *-ыр-* w składzie sufiksów *-ip(ava)*, *-ыр(ava)*, np.: *дэзавуяваць* – pol. *dezawiować* – lit. biał. *дэзавуіраваць*; *дэфармавацца* – pol. *deformować się* – lit. biał. *дефарміравацца*; *санкцыянаваны* – pol. *sankcjonowany* – lit. biał. *санкцыяніраваны* i in.

LEKSYKA

W sferze leksyki języka białoruskiego można mówić o aktywizacji bezpośrednich zapożyczeń z języka polskiego, czego przykładami są wyrazy: *амбасадар* – pol. *ambasador* – lit. biał. *насол*; *чыньнік* – pol. *czynnik* – lit. biał. *фактар*; *мана* – pol. *tara* – lit. biał. *карта*; *шкіцы* – pol. *szkice* – lit. biał. *накід, эскіз*; *дрэварыт* – pol. *drzeworyt* – lit. biał. *ксілаграфія, гравюра на дрэве*; *кіроўца* – pol. *kierowca* – lit. biał. *вадзіцель*; *марэля* – pol. *morela* – lit. biał. *абрыкос*; *мурын* – pol. *Murzyn* – lit. biał. *негр*; *канэрта* – pol. *koperta* – lit. biał. *канверт*; *студыяваць* – pol. *studiować* – lit. biał. *вучыцца у вышэйшай навучальнай установе*; *страйк* – pol. *strajk* – lit. biał. *забастоўка*. Nowe zapożyczenia leksykalne z języka polskiego zajmują miejsce już istniejących wyrazów białoruskich, które mają najczęściej rosyjskie pochodzenie.

GRAMATYKA

Z języka polskiego są okazjonalnie zapożyczane niektóre formy przypadków rzeczowników, np.: *быць у ценю* – lit. biał. *быць у цені/у цяні* – pol. *być w cieniu*. Według analogii powstała forma gramatyczna z końcówką *iw* w wyrazach z twardym tematem, por.: *у Норману* zamiast *у Нормане*. Regularny wybór końcówki dopełniacza *u* w wyrazach obcych w ogóle jest przejawem tendencji do unifikacji odmiany gramatycznej rzeczowników, np.: *універсытэту, страйку, камітэту, блёку, тэатру, працэсу, Мінску* i in.

W konstrukcjach syntaktycznych z przyimkiem *na* nie używa się form celownika (w różnych znaczeniach), które są prezentowane w normie literackiej, np.: *набудавана на тэрытарыяльным прыцыпе* zamiast *набудавана на тэрытарыяльнаму прыцыпу*; *чэмпіянат на футболе* zamiast *чэмпіянат на футболе*. Jest rozpowszechnione także użycie polskich modeli rzędu czasownikowego: *прыехаць на запрашэнне* zamiast *прыехаць на запрашэнню*; *заслугоўваць на асаблівую увагу* zamiast *заслугоўваць асаблівай увагі*; *на загад* zamiast *на загады* i in.

Artykuł ten jest fragmentem wykładów z gramatyki konfrontatywnej języków słowiańskich, które autorka zamierza przedstawić studentom polonistyki Uniwersytetu Białoruskiego w Mińsku. Rola takiej gramatyki w procesie nauczania języka polskiego jako obcego na Białorusi jest wyjątkowo ważna, ponieważ pokazuje system języka polskiego w kontekście aktualnych stosunków międzyjęzykowych, odwierciedlając kreatywną funkcję języka polskiego jako pewnego modelu kształtowania się normy literackiej współczesnego języka białoruskiego.